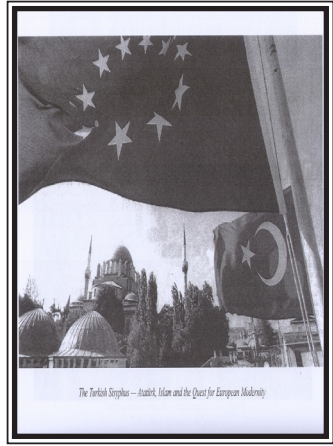
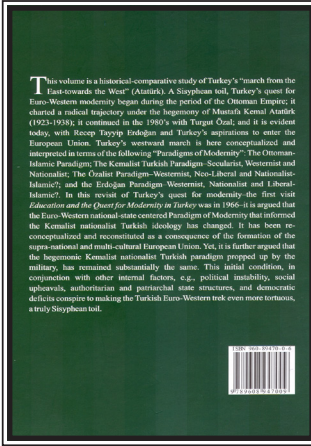
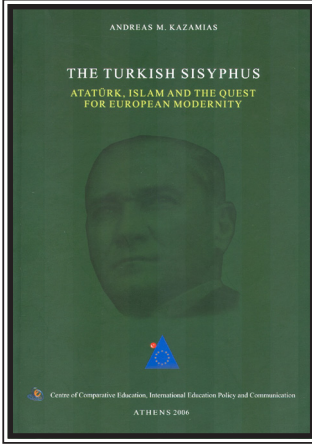

Kitabiyat

Andreas M. Kazamias, *The Turkish Sisyphus. Atatürk, Islam and the Quest for European Modernity*, Athens - 2006, Centre of Comparative Education, International Education Policy and Communication, 153 sayfa, ISBN: 960-89470-0-6.

Daha önce 1966'da "Education and the Quest for Modernity in Turkey" (Türkiye'de Eğitim ve Modernleşme Çabası) adlı benzer bir çalışması da yayınlanan Andreas M. Kazamias, bu yeni kitabı olan "Türk Sisifus'u: Atatürk, İslam ve Avrupa Modernliğine Ulaşma Uğraşısı" başlıklı çalışmasında mitolojik Sisifus'un tepenin zirvesine taşıdığı taşın geri yuvarlanması ve bu eziyeti ya da cezayı tekrar tekrar yaşamasına benzettiği Türkiye'nin modernleşme sürecini eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır.

Kitapta Türk modernleşmesinin geçirdiği aşamalar ele alınmıştır. Toplam 10 bölümden oluşan kitabın ilk bölümü önsöze ikinci bölümü ise Osmanlı-İslamcı modernleşme çabalarına ayrılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'si'ne geçişin yansıtıldığı bu bölümde okuyucuya yaşanan dönüşümün büyüklüğü gösterilmiştir. Atatürk'ün "Türkiye doğudan gelip Batıya doğru yürüyor" sözüyle özetlenen sürecin, hedeflenen yerlere neden varamadığını inceleyen bu çalışmada öncelikle "Doğu" diye kastedilen olgunun ne olduğu, Osmanlı'da geri kalmışlığın önüne geçmek için nelerin yapılmaya çalışıldığı açıklanmıştır. Eğitimde modernleşme çabaları içinde kayda değer tek bir eğitim kurumunun Galatasaray Lisesi olduğu, diğer eğitim kurumlarının dinsel bir çerçeveden ileri geçemediği ifade edilmiştir. Yazar son dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet aydınlarının ve yöneticilerinin çoğunun Batılı tarzda eğitim veren Galatasaray Lisesi mezunu olduklarını belirterek bu okulun modernleşme sürecinin motor kurumu

olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, Batılı düşünen aydınların bile laiklik temelinde farklılaştıklarını ve ultra-modern Batıcılar, ılımlı Batıcılar, gelenekçiler gibi isimler aldıklarını belirten yazar, yeni ideolojinin en baskın özelliğinin laiklik olduğunu ve en çok direnişi de bu değişimi gerçekleştirmeye çalışırken gördüğünü belirtmiştir.

Kitabın en hacimli bölümü laik, Batıcı ve ulusalcı, Kemalist Türk örneği ve Atatürk'ün konu edildiği üçüncü bölümdür. Söz konusu bölümde Cumhuriyet döneminde yapılan tüm değişikliklerin altı çizilmiş, özellikle milliyetçilik ve laiklik ilkelerinin siyasi, ideolojik ve etnik kültürel olguları incelenmiştir. Ulus bilincini oluşturmak için yapılan çalışmalar üzerinde durulmuş ve bazen bu konuda abartılara kaçıldığı öne sürülmüştür. Savaşlardan ve Osmanlı uygulamalarından hem maddi hem de manevi olarak çökmüş, çoğunluğu köylü olan topluma kendine güvenmesi ve güdülenmesi ve var olma mücadelesi verebilmesi için yapılan çalışmalar Türk merkezli ve hatta ırkçı bir süreç olarak öne çıkarılmıştır. Yazar, Osmanlı'nın dini ve kültürel değerlerinin terk edildiği ve Batılı laik olguların özellikle devlet kurumlarında ve eğitim programlarında yoğun olarak işlendiğini belirttikten sonra bu yolda atılan en devrimci ve en ileri adımlardan birinin dil reformu olduğunu belirtmiştir. Yazara göre devletin ideolojik mekanizması olan eğitim, ulusalcı, merkezîyetçi ve bürokratikti. Atatürk "millî eğitim" derken Türkiye'deki ulusal yapıyla çelişen tüm dış etkenlerden arınmış bir eğitimi kastediyordu. Yazar modernleşme yolunda 1960'lara geldiğinde, 40 yıl gibi kısa bir süre sonunda, kayda değer bir gelişmenin yaşandığını belirlemekte ve bunu Sisifus'un ızdıraplı sürecine benzetmektedir. Sonuçta 1960'lara geldiğinde Atatürk dönemi aydınlarının bile ütopya gibi gördüğü Türk milliyetçiliğinin Anadolu'da yerleşmiş, taraf ya da karşıt tüm siyasi parti ve kurumların ana hamuru haline gelmiş olduğu vurgulanmıştır. Yazara göre, milliyetçilik ilerlemenin motor gücü haline gelmiş, toplumun sorunlarına yaklaşımda ortak malzeme olmuştur. Yazar, daha sonra İslamcı hareketin karşı devrimle tekrar eski egemen dönemine dönüş özlemine ve mücadelesine değinmiş ve bunun yeni cumhuriyetin en büyük sorunu olduğunu ve tek partili dönemin bitmesiyle İslamcıların tekrar meydanlara döküldüğünü, seçilen Demokrat Parti'nin altı temel Kemalist ilkeyi bir kenara bırakmadığını ancak bunlara farklı anlamlar katıp özellikle devletçilik ve laiklik ilkesini ikinci plana attığını belirtmiştir. Kazımias, İkinci Dünya Savaşı'nın kısıtlı ve sıkıntılı ortamından sonra çok partili sisteme geçen Türkiye'de Demokrat Parti'nin yaptıklarını şöyle özetlemiştir. Ezan tekrar Arapçalaştırılmış, radyodan Kuran okunmaya başlanmış, dükkân, kahvehane ve halka açık yerlere tekrar Peygamberin sözleri Arapça olarak asılmış, dini yayınlarda büyük bir artış olmuş, 1925'te ziyarete kapanan padişah mezarları tekrar açılmış, 15 bin yeni cami yapılmış, birçok tarikat ve şeyhlerin tekrar ortaya çıkmasına izin verilmiş, eğitimde dinsel yaklaşım daha belirgin hale gelmeye başlamış, İmam Hatip okulları tekrar yapılmış, Kuran kursları sayıca en üst düzeylerde açılmıştır (s.57).

Yazar, dördüncü bölümde 1960-1980 arası yaşanan gelişmeleri, krizleri incelemiştir. Sağ partilerden Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'ni Demokrat Parti'nin devamı ve Pro-Amerikan diye niteleyen yazar, Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi'ne militarist ve ırkçı, Nakşibendî tarikatı takipçisi Erbakan'ı da Batı karşıtı ve İslamcı olarak ele almıştır. Özellikle Necmettin Erbakan'ın başbakanlığına kadar geçirdiği evrelere değinirken tepeye yaklaşmaya çalışan

Sisifus'un nasıl diplere yuvarlandığını göstermeye çalışmıştır. Kazamias ayrıca 1970'lerde kurulan ve özellikle üniversitelerdeki sol eğilimleri engellemeyi hedefleyen Aydınlar Ocağı'nın "Türk İslam Sentezi" teorisini de ayrıntılı şekilde ele almıştır. Bu kurumun üyesi Turgut Özal'ın 80'lerde ANAP'ın başına geçip önce Başbakan, sonra Cumhurbaşkanı seçilmesini Atatürkçü modernist yaklaşımın nasıl erozyona uğratıldığının kanıtları olarak sunmuştur (s.69). Amacı imam yetiştirmek olan imam hatip okullarının, imam ol(a)mayacak kız öğrencileri de bu okullara alarak nasıl hızla çoğalıp genişlediğini sayılarla çarpıcı bir biçimde vermiştir (s.70).

Beşinci bölümde 1983-1993 dönemi Türkiye'si'ni ele alan yazar "Özalizm Projesi" diye adlandırdığı ve "Türk-İslam Sentezi" nin yasallaştırıldığını vurguladığı yılları incelemiştir. Atatürkçü yapıyı tekrar yerine oturtmayı vadeden 80 darbesinin öncülerinin dinin toplum üzerindeki etkisini arttırmak için her şeyi yaptığını ve bu mirası devralan Nakşibendî tarikatı üyesi ve Dünya Bankası çalışanı Özal'ın son noktayı nasıl koyduğunu belirtmiştir.

Altıncı bölümde "Özalist Modernleşme" için Batıcı, neo-liberal ve milliyetçi-İslamcı olarak başlık atan yazar, Özal'ın devleti küçültüp iç ve dış sermayeye açan siyasetinden bahsedip, yaptığı değişikliklerle Müslüman bir burjuvazi yarattığını ve bunların uluslararası Müslüman firmalarla işbirliği yapıp finansal imparatorluklar kurduklarını belirtmiştir. Yazar bu bölümde Türk-İslam Sentezi teorisine de geniş yer ayırmıştır. Bu teoriye göre ulusal kültür Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları çerçevesinde kalmalıydı, çünkü bu kültürü yıkanlar Batı taklitçisi Türk aydınlarıydı. Bu teoriye Alparslan Türkeş'ten Kenan Evren'e herkesin sahip çıktığını, sol düşüncenin gelişmesini engellemek için tüm sağ kesimler tarafından sürekli olarak topluma pompalandığını belirtmiştir. Osmanlı Sultanı'nın Şeyhülislamı görevlendirdiği gibi Başbakanın da Diyanet İşleri Başkanı'nı görevlendirdiğini ve 70 bin camide 81 bin personele 262 milyon dolar bütçe verildiğini dile getirmiştir. Yazar aynı zamanda anayasada eğitimde birlik yasaının bulunmasına rağmen 1990'da 310 bin öğrenciyeye sahip imam hatipleri, birkaç bin öğrenci barındıran ilahiyat fakültelerini ve 4500'den fazla Kuran kursunun devlet tarafından finanse edilmesini sorgulamıştır. Her yıl Kuran kurslarına 1,5 milyon, imam hatiplere 450 bin öğrencinin devam ettiğini ve bu rakamların 1994 yılından bu yana hızla arttığını ifade etmiştir. Bu dönemde devletin eğitime ayırdığı bütçenin iyice azaltıldığını, özel okulların özendirildiğini iyi koşullar sunan din eksenli özel okulların, dershanelerin ve yurtların açıldığını belirtmiştir (s.92). Yazarın gözlemine göre, Avrupa Birliği söz konusu olduğunda çoğu sağ parti liderinin yaptığı gibi Özal da yurt dışında başka yurt içinde başka siyaset gütmüş, farklı demeçler vermiştir.

Kitabın yedinci bölümünde Özal-Erdoğan arası döneme yer verilmiştir. Kazamias, bazılarının Atatürk'ten sonraki "ikinci büyük modernleşmeci" diye adlandırdıkları Özal'ın modernleşmesini başarılı ve uzun vadeli bulmamaktadır. Yazara göre Özal'ın ölümünü izleyen olaylar, 1991'de hayal edip sözünü ettiği Avrupa tarzı modernleşmeyi de yalanlamaktadır. Özal'ın ölümünden 3 yıl sonra siyasal İslam'ın Erbakan'la başbakanlığa yükselmesi yazarın deyimiyle laik Atatürk'ü mezarında da ters döndürmüş olsa gerekir. Ardından gelen 28 Şubat Muhtırası ve Erbakan'ın ordunun baskısıyla alaşağı edilmesi yazarın eleştirdiği iki kutbun hep en tepede çatıştığını açıklamaktadır. Daha genel bir ifadeyle, aslında kitabın tamamına

bakıldığında yazar modernleşme sürecinde hep aynı sıkıntıların yaşanmasına neden olan bu iki kutuptan söz etmektedir. Birincisi Kemalist Ordu, diğeri Siyasal İslam. Özal'ın "Ortadoğu'nun küçük Amerika'sı" yapmayı hedeflediği Türkiye, gerçekten de onun zamanında Amerika'nın eyaletiymiş gibi bir havaya girmiştir.

Sekizinci bölümde Tayyip Erdoğan'ın modernleşme örneği için Batıcı mı? milliyetçi mi? liberal İslamcı mı? başlığı atılmıştır. Kitapta Erdoğan'ın göreve geldiğinden beri Atatürkçü çizgideki Batılı modernleşmeyi katı bir biçimde uyguladığı yazılmış, uzun uzun Erdoğan'ı öven alıntılar yapıldıktan sonra bir başka soruyla dokuzuncu bölüme başlanmıştır. "Siyasal İslam'ın da iyice ağırlığını koyduğu ve aynı zamanda etnik merkezli Kemalist Türkiye Avrupa modernliği ile uyumlu mu?". Yazar, bu bölümde Türkiye'nin Atatürkçü düşünceyle uluslar üstü, dinler üstü özgürlükçü demokratik Avrupa ülkelerinin yanında yer alamayacağını ima etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin demokratikleşme konusunda eksiklikleri olduğunu, azınlıkların, özellikle Kürtlerin haklarına ve Yunan Ortodoks Kilisesine saygı gösterilmediğini ve ifade özgürlüğü hususunda ciddi kısıtlamalar olduğunu belirtmiştir. Son cümlelerini de şu iki sözle bitirmiştir: "Ne mutlu Türküm diyene" ve "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur". Yazarın bu cümleleri ne niyetle seçip buraya koyduğunu okuyucuların yorumuna bırakalım.

Birinci bölümün sonundaki ifade zayıflığı, Atatürk dönemi değişimlerinin sanki iki yüzyıldır süregelen değişim hareketinin bir parçası ya da devamıymış gibi nakledilmesi, yeni cumhuriyetin yaşadığı olağanüstü süreci gölgeliyormuş gibi bir hava vermektedir. Yazarın yorumlamada ikileme düştüğü noktalardan biri de Atatürk ve sonrasına ilişkin değerlendirmelerdir. Osmanlı ve Atatürk dönemlerini o kadar belirgin açıkladıktan ve cumhuriyet dönemi uygulamalarını övdükten sonra, Demokrat Parti iktidarını sanki ırkçı bir diktatörlüğün ardından feraha kavuşmuş bir milletin seçimi olduğu ifade etmesi dikkat çekicidir. Demokrat Parti'nin gücü, otoriteyi tekrar halka verdiği, halkı dinsiz yapmaya çalışan Kemalist uygulamaları devreden çıkartarak halkı tekrar dinine kavuşturduğu gibi bir hava estirilmiş, sırf bu yüzden de 1960 da Kemalist subayların müdahalesiyle yasa dışı ilan edilip sorumlu başbakan ve iki bakanı idam edilmiş gibi lanse edilmiştir. Dahası, 1960 müdahalesinin 1970 ve 1980 müdahalesiyle aynı özelliklere sahip olduğu savı ileri sürülmüştür. En ilginç olanı da, bu karşı-devrim hareketinin çok katı uygulanan laiklik ilkesine bir tepki olarak ortaya çıktığı, yoksa ortaya çıkmayabileceği imasıdır.

Profesör Kazamias'ın bu çalışmasında Cumhuriyet tarihinin bazı dönemlerini ve olaylarını yeterince geniş bir bakış açısıyla irdeleyememesi bir handikap olarak görülebilir. Eleştirilerini doğrudan Atatürk'e değil de ondan sonra gelenlere ve çevresindekilere yöneltmesi kitaba doğrultulabilecek okların sayısını azaltmaktadır. Bazı gereksiz yinelemeler yüzünden kitap daha çok bir doktora tezine benzemiş durumdadır. Oysa onca birikime sahip Kazamias'ın daha az yineleme ve alıntıyla daha uygun bir ürün vermesi beklenirdi. Sonuç olarak Profesör Kazamias'ın *The Turkish Sisyphus*'unu okuyanlar sanırım biraz kızgınlık biraz da iç geçirme arasında gidip geleceklerdir.

Mustafa ŞAHİN